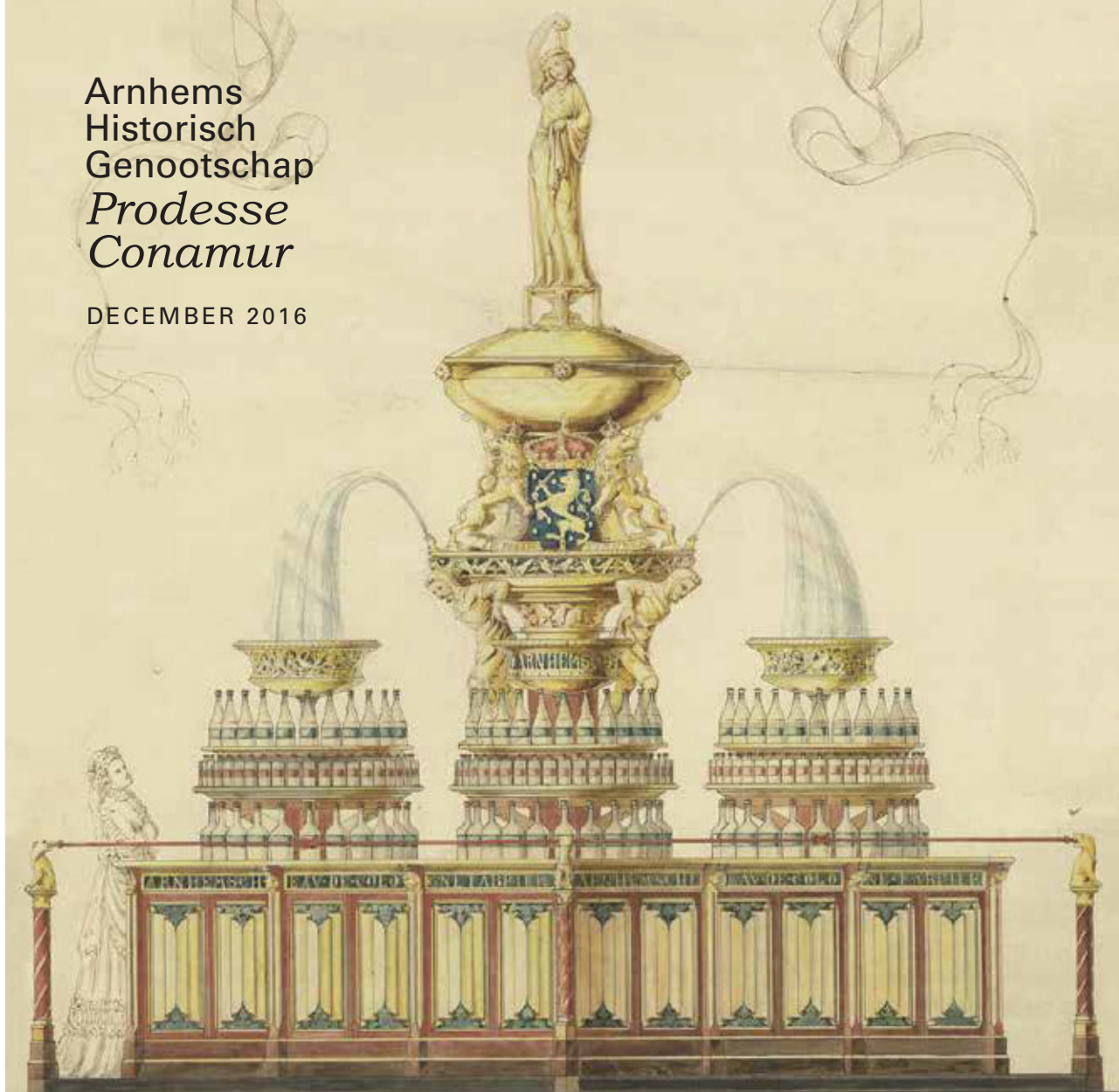

aHt *arnhems* Historisch *tijdschrift*

Arnhems
Historisch
Genootschap
*Prodesse
Conamur*

DECEMBER 2016

De Tonnenberg, het stedenbouwkundig plan van 1895

Ad Habets

Over de bouw van de Graaf Ottobuurt is weinig gepubliceerd. Lavooij wijdt er in zijn boek over de stedenbouwkundige ontwikkeling van Arnhem enkele passages aan.¹ Hij baseert zich echter niet op primaire bronnen zoals gemeenteraadsverslagen, ontwerptekeningen en het kadaster. Zo wijst hij ten onrechte de directeur van Gemeentewerken, ir. J.W.C. Tellegen, aan als de ontwerper van het stedenbouwkundig plan, spreekt laatdunkend over de particuliere ontwikkelaars en plaatst de architectuur van de woningen tussen aanhalingstekens. Een deel van deze onjuistheden en ongefundeerde kritiek is doorgesijpeld in officiële documenten, zoals bestemmingsplannen en monumentenbeschrijvingen en houdt zo een verwarrend beeld in stand van de geschiedenis van deze buurt. Tijd voor een revisie.²

Arnhemsche Bouwgrond Maatschappij

Op 1 december 1894 stuurden C.M.G. Nieraad en G.J. van Gendt,³ directeurs van de kersverse N.V. Arnhemsche Bouwgrond Maatschappij (ABM), een brief aan het gemeentebestuur van Arnhem om medewerking te vragen voor hun plan voor een nieuwe woonbuurt ten noorden van Sint Marten. Zij wilden onderhandelen over de voorwaarden. Een plantekening was bijgevoegd. Het ontwerp was van eigen hand. De twee waren namelijk ook architect. Het college van B&W droeg ir. Tellegen op met de initiatiefnemers in overleg te treden. De gezochte medewerking hield in dat de gemeente de geplande straten zou overnemen. Daarom was de gemeente in de positie voorwaarden te stellen. Ruim drie maanden later, in de vergadering van 23 maart 1895, ging de gemeenteraad akkoord met een op onderdelen gewijzigd plan. Een week daarvoor had wethouder Iz. Everts ir. Tellegen nog bij de gemeenten Amsterdam, Den Haag en Groningen laten informeren naar de voorwaarden die daar werden gesteld bij de overname van wegen van particulieren.

Uit kadastergegevens blijkt dat Baron

Guillaume Van Heeckeren, kleinzoon van de stichter van het landgoed Sonsbeek, al in het najaar van 1894 voorbereidingen trof voor de verkoop van gronden op de Tonnenberg aan de ABM. Een hulpkaart van de landmeter, gedateerd november 1894, toont de lijn waarlangs de percelen van Van Heeckeren zouden worden gesplitst. Die lijn viel precies samen met de grens van het plangebied van de ontwikkelaars. De topografische aanduiding van de percelen in het kadaster was 'Tonnenberg'. Dat zou ook een goede naam voor de nieuwe wijk zijn geweest. De voorgenomen splitsing van percelen en de brief aan het gemeentebestuur rechtvaardigen de conclusie dat in het najaar van 1894 al een welomlijnd plan voor de nieuwe buurt bestond. Een tekening van dit oorspronkelijke plan heb ik niet kunnen vinden.

De grondverkoop volgde begin januari 1895, conform de splitsingskaart. De exacte datum van de transactie is niet bekend omdat het archief over de jaren 1895-1898 van notaris Böhlingk, de huisnotaris van de ABM, verloren is gegaan. Het was niet de eerste grote verkoop van Sonsbeekgronden. Van Heeckerens bezit strekte zich oorspronkelijk

Het Graaf Ottoplein omstreeks 1902. Bestrating, beplanting en openbare verlichting zijn aangelegd, maar enkele hoekpercelen zijn nog onbebouwd. Het hellende karakter van het terrein is goed zichtbaar. (Gelders Archief 1501-04-3946)

uit tot aan de stadssingel tussen de Janspoort en de Velperpoort. Hij had al grond afgestaan voor de spoorweg naar Emmerich die in 1857 was aangelegd. En in de jaren daarna had de ontwikkelaar William Etty bezit van hem overgenomen voor de bouw van de nieuwe buurt Sint Marten. Toen Van Gendt en Nieraad van start gingen op de flanken van de Tonnenberg was Etty's zoon Thomas, eveneens op voormalige Sonsbeekgrond, al enkele jaren bezig met het ontwikkelen van een woonbuurt voor welgestelden op de helling tussen de Zijpendaalseweg en Amsterdamseweg.⁴ Van Gendt en Nieraad traden soms namens hem op bij grondtransacties en de aanbesteding van straatwerk.

De stadsuitbreiding op de Tonnenberg was een ambitieus project. Het ging om een gebied van 16 hectaren, goed voor ruim 1400

woningen en winkels. De ontwikkeling zou vijftien jaar in beslag nemen. Een project van deze omvang had Arnhem nog niet eerder gezien. Voor de onderneming richtten de architecten een afzonderlijke naamloze vennootschap op, de N.V. Arnhemsche Bouwgrond Maatschappij.⁵ Het beginkapitaal van 25.000 gulden was bescheiden te noemen. Het was zeker niet toereikend voor financiering van de hele onderneming. Alleen al voor de verwerving van de 16 hectaren was naar schatting f 50.000 nodig. Daar kwamen de kosten van egaliseren en bestraten nog bij. Bij de goedkeuring van het stratenplan bedong de gemeente een vergoeding van f 65.000 voor bestrating en beplanting van de wegen. De gemeente legde zelf aan, de N.V. betaalde. Als de straten gereed waren, werden zij om niet aan de gemeente overgedragen. De N.V. zal dus extra middelen hebben

moeten aantrekken, bijvoorbeeld door een banklening.

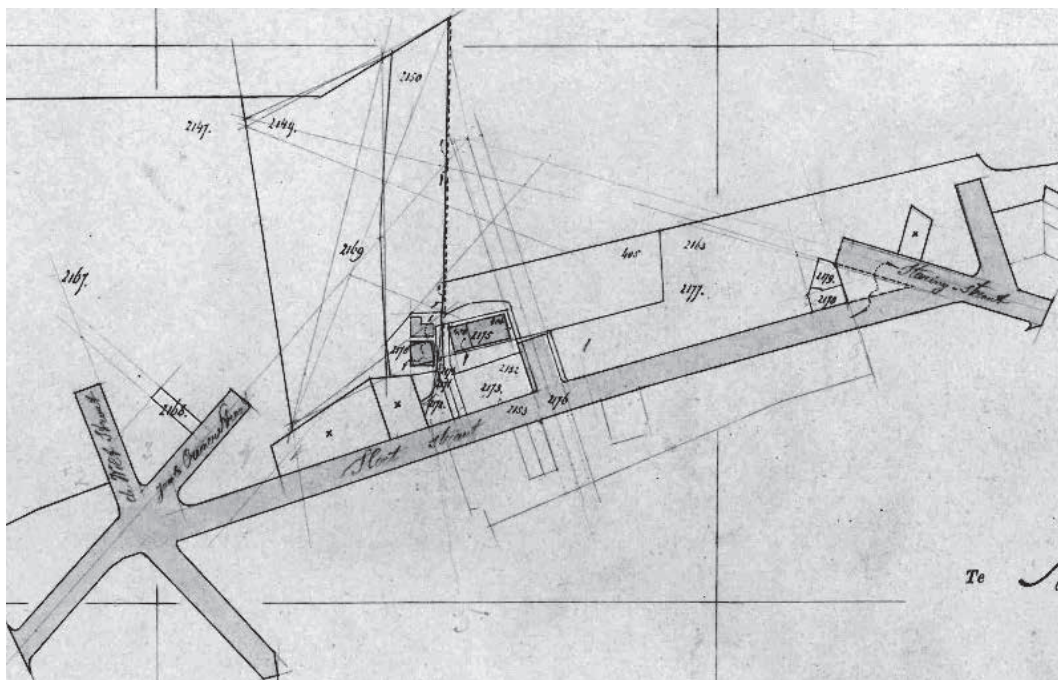
Holle wegen, bolle akkers

In mijn eerste artikel heb ik gewezen op de morfologie van de Tonnenberg, een hellend vlak doorsneden door holle wegen.² Voor de ontwikkelaars hield dit verschil tussen holle weg en bolle akker de noodzaak in tot uitvlakking, vooral als een nieuwe straat dwars op de holle weg was geprojecteerd. De tamelijk vlakke Sloetstraat lag aan de 'voet' van de Tonnenberg. De Jacob Cremerstraat en de St. Peterlaan daarentegen lagen dwars op zo'n holle weg en de tracés van deze straten moesten eerst worden geëgaliseerd. Daarom hebben de ontwikkelaars op hun eerste uitgiftekaart de helling van de Tonnenberg en de veldwegen met een stippellijn afgebakend en tot tweede fase bestempeld. De eerste reeks kavels werd verkocht aan de laagst gelegen straten, de Sloetstraat en De Wiltstraat, en langs de bestaande Hommelseweg en Apeldoornseweg.

Tegenwoordig is de helling van de Ton-

nenberg het best waarneembaar op de Van Slichtenhorststraat. Deze straat ligt loodrecht op de helling en heeft een hellingpercentage van 6%. Het Graaf Ottoplein ligt juist boven deze steilte, maar ook dit plein is een hellend vlak. De Tonnenberg is geen echte berg, hij heeft geen top. Het land glooit verder onder een flauwere hoek tot aan de Dalweg waar zich een nieuwe relatieve steilte voordoet, Braamberg genaamd.

Ik stel mij voor dat de architecten vanuit St. Marten de weg naar boerderij de Tonnenberg zijn opgelopen en dan verder naar boven tot ze op een punt kwamen waar ze een goed uitzicht hadden over het plangebied en de stad. Daar, op het toekomstige Graaf Ottoplein, hadden ze alle punten in het vizier waarop de wegen van hun plan moesten aansluiten. Ze zouden het tracé van de hoofdstraten hier op het oog hebben kunnen vaststellen. Misschien is het zo gegaan. Op een hulpkaart van het kadaster van augustus 1896 wordt dit centrale standpunt weergegeven als het vertrekpunt van de zuidelijke plandiagonalen. De hulplijnen op de kaart

Hulpkaart kadaster, augustus 1896. De constructielijnen in potlood komen samen in een punt vlak naast de veldweg, op het latere Graaf Ottoplein.

tonen de basisgeometrie van het plan. In het driehoekige blok tussen Sloetstraat en Jacob Cremerstraat zijn de boerderijen van Valen en Wigman zodanig ingepast dat rondom ruimte bleef voor verkoop van percelen.

Diagonalen

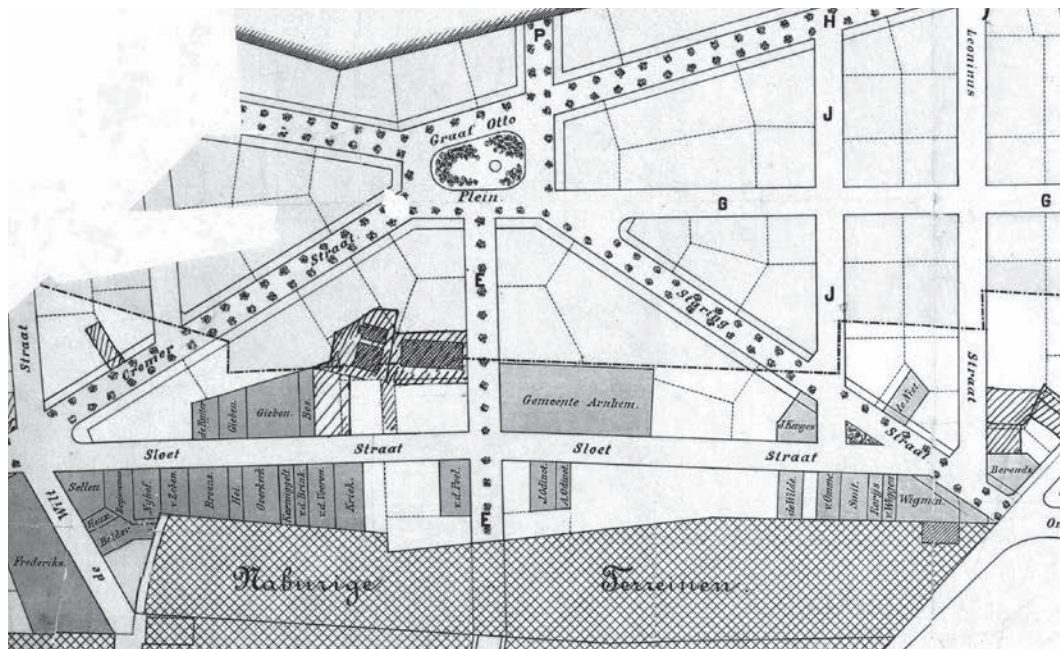
Het stedenbouwkundig plan voor de Tonnenberg kreeg een voor Nederland ongebruikelijke opzet, een rechthoekig raster gekruist door diagonalen. Geen van de diagonalen ligt in het verlengde van een andere. Wel komen vier ervan in een punt samen. Op praktische wijze gaat elke straat op zijn doel af.⁶ Straat B, de huidige Jacob Cremerstraat, was gericht op het oude station. Voorlopig reikte hij niet verder dan de Apeldoornseweg, maar de ontwerpers hadden begrepen dat doortrekking in de nabije toekomst waarschijnlijk was. Straat D, de St. Peterlaan, eindigde tegenover de poort van Sonsbeek. Diagonaal F, de Staringstraat, zou afdalen naar de kruising Hommelseweg-Onder de Linden met de begraafplaats als achtergrond. Het poortgebouw en het lijkenhuis lagen in het zicht van de straat.

Ook straat E, de Van Slichtenhorststraat, was uitgezet vanuit het snijpunt op het plein. De straat sloot met een knik aan op de Van Hasseltstraat in Sint Marten en hield de toren van de Martinuskerk in de Steenstraat in het zicht.

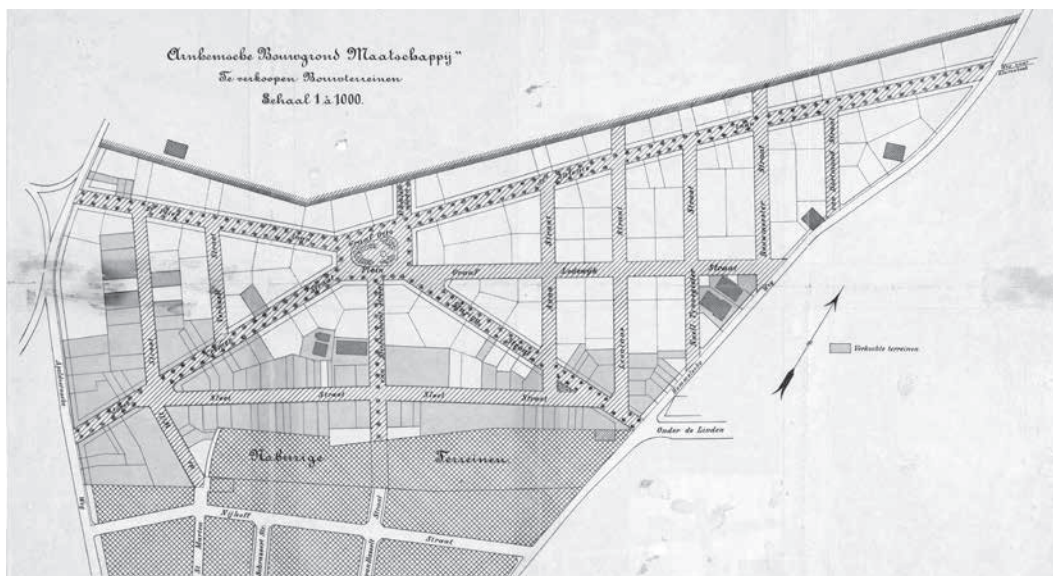
De vijfde diagonaal H, de St. Antonielaan, was de langste. Hij was gericht op de Jacobiberg in het noordoosten en daalde geleidelijk af naar de voet van die heuvel, waar hij zou aansluiten op een weg door het landgoed Klarenbeek, de latere Thomas à Kempislaan. Het grootste deel van dit landgoed was sinds 1886 eigendom van de gemeente Arnhem. Samen met de Jacob Cremerstraat en Paul Krügerstraat zou de St. Antonielaan een directe verbinding gaan vormen tussen het station en de bossen van Klarenbeek en Rozendaal.

Drie concessies

De gemeenteraad zag het verkeerskundig voordeel van de St. Antonielaan in, maar maakte zich nog wel zorgen over het karakter van die laan. Zou de toerist en zondagse

Fragment uitgiftekaart ABM, begin 1897. Verkochte percelen zijn blauw. De kopersnamen zijn ingeschreven. De eerste percelen werden verkocht rond het Staringplein in de tweede helft van 1895. De straten in de tweede fase worden nog aangeduid met een letter. (Gelders Archief 1506-1484)

Op deze uitgiftekening van december 1898 staan alle straatnamen vermeld. De tweede reeks namen is vastgesteld in de gemeenteraadsvergadering van 8 januari 1898. (Gelders Archief 1506-7831)

wandelaar zich graag over deze lanenreeks verplaatsen? De raad vond een kaarsrechte straat van 500 meter te lang en stelde als voorwaarde dat de weg 'zoodanig gebogen of anders met een knik zou worden aangelegd, dat men van het eene einde der straat het andere einde niet zal kunnen zien'.⁷ Dit was voor de ontwerpers-ontwikkelaars geen ingrijpende wijziging. Hij kostte hun geen geld. Zij stemden er vlot mee in.

Een andere door Tellegen aan de raad ingefluisterde gemeentewens vonden zij misschien moeilijker verteerbaar: verbreding van de straten van 10 naar 12 meter. Dit had wel gevolgen voor hun begroting. Elke vierkante meter extra straat betekende evenveel verlies aan verkoopbaar bouwterrein en bracht ook nog eens extra kosten aan bestrating met zich mee. Toch mogen we aannemen dat de ontwikkelaars de straatverbreding al in het begin van hun onderneming hadden ingecalculerd. Straten van 10 meter breed trof je wel aan in Sint Marten en het Spijkerviertel. In Lombok waren de gewone straten 12 meter, de hoofdstraten zelfs 15 meter breed. Ook de chique straten van het Spijkerviertel, de Parkstraat en Prins Hendrikstraat waren 12 meter, de Boulevard

en de Kastanjelaan (waar beide architecten hadden gewoond) zelfs 20 meter breed. De ontwikkelaars konden verwachten dat de gemeente niet met hun minimummaat akkoord zou gaan, zeker niet waar ze zelf hadden aangegeven te mikken op kopers uit de middenklasse. Wethouder Everts hield de raad de Parkstraat als de nieuwe standaard voor en deze volgde hem in zijn eis.

Een derde concessie betrof de voortuinen langs de diagonalen. Verschillende gemeenteraadsleden spraken er hun afkeuring over uit dat de voortuinen maar twee meter diep zouden worden. Ze wezen op de toestand van zulke ondiepe tuinen langs de Sonsbeeksingel in St. Marten. De meeste waren verhard of lagen er verwaarloosd bij, sommige hadden hekken, andere niet, kortom het was daar een rommeltje. De raad eiste langs alle diagonalen voortuinen van vier meter en ijzeren hekken op de voor- en zijgrens van de tuin.

De ontwikkelaars gingen met al deze eisen voetstoots akkoord.

Straatnamen

Een klein jaar later nam de gemeenteraad een besluit over de namen van de vijf straten die

het eerst in aanbouw zouden komen: A, B, C, F en K. Burgemeester en Wethouders hadden aanvankelijk voorgesteld de straten in de nieuwe wijk te vernoemen naar Hollandse zeehelden, maar na een vurig pleidooi van senior raadslid, tevens rijksarchivaris, mr. J.F. Bijleveld volgde de raad diens voorstel om de straten te vernoemen naar Gelderse helden, illustere personen die door hun werk verbonden waren met Arnhem. Hij somde een reeks van dertien namen op waaruit zou kunnen worden gekozen. B. en W. kwamen daarop, in overleg met Bijleveld, met de namen van de grote 19e eeuwse bestuurder Sloet (A), de schilder, schrijver en strijder tegen kinderarbeid Jacob Cremer (B), de stichter van het Nieuwe Weeshuis De Wilt (C), de dichter en landbouwhervormer Staring (F) en de 16e eeuwse kanselier van Gelderland Leoninus.⁸

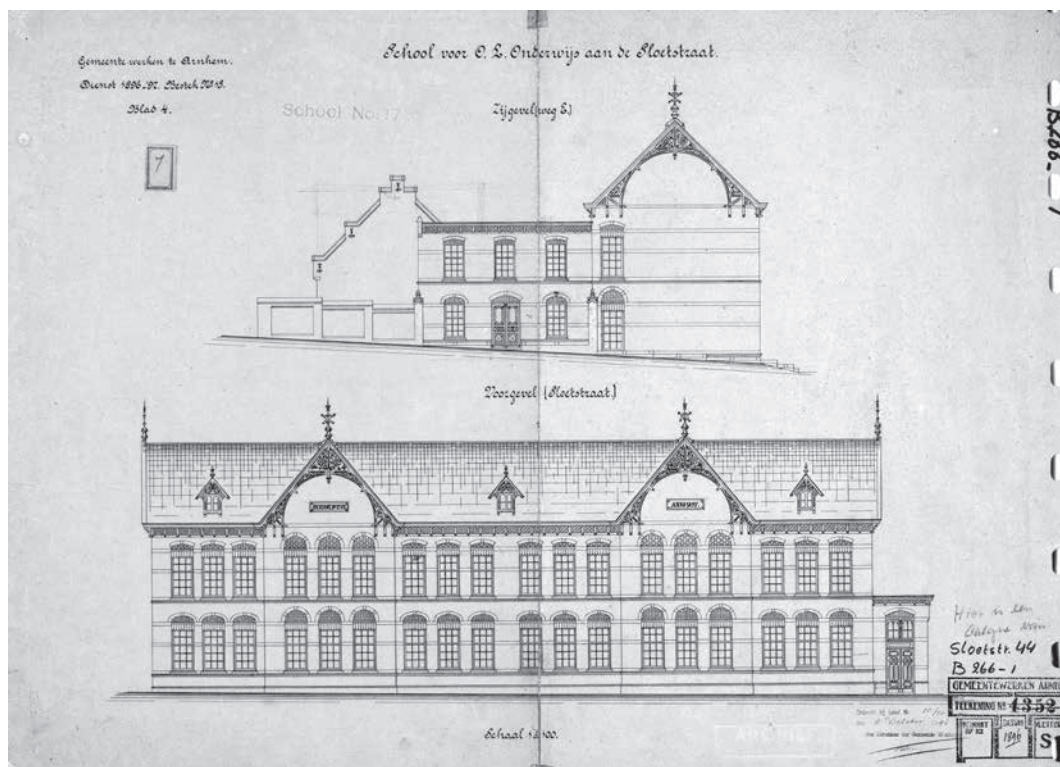
Standverschillen

De diagonalen en het plein vormden de

hoofddlijnen van het plan. Zij zouden gaan dienen als doorgaande wegen. Hier lagen percelen op de eerste rang. Die rang werd nog overtroffen door de weg langs de westrand, de Apeldoornseweg, die vanaf 1900 zou worden opgewaardeerd tot een brede bomenlaan met villa's, de Avenue Royale naar Sonsbeek. Hier verrezen herenhuizen met voortuinen van zes meter diep, de architecten woonden er zelf, terwijl in de buurt erachter vrijwel uitsluitend beneden- en bovenwoningen werden gebouwd.⁹ De Apeldoornseweg, de vier diagonalen en het plein boden zo bijna drie kilometer gevelfront op eerste stand, goed voor zo'n 450 woningen.

De tweede rang deed voor de eerste nauwelijks onder: twee korte noord-zuid gerichte straten (E en P, de Van Slichtenhorststraat en de Nicolailaan), die ook op het plein uitkwamen en met bomen waren beplant.

De derde rang werd gevormd door een rechthoekig raster van zes gewone straten

Ontwerptekening door de Dienst Gemeentewerken voor de Openbare Lagere School aan de Sloetstraat, 1896 (Gelders Archief 1506- 2364)

zonder bomen en met huizen zonder voortuin. De hoofdas van dit grid was straat G, de Graaf Lodewijkstraat. Het raster verdeelde het grote gebied tussen de oostelijke diagonalen in bouwblokken.

Ook de straten A, C en CC, de Sloetstraat, De Wiltstraat en Verhuellstraat, behoorden tot de derde trap in de stratenhiërarchie. Straat A kwam het eerst in aanbouw. Het was een lange straat en hij lag als enige van de hele buurt vrijwel vlak. Hij fungeerde als een alternatieve route 'onderlangs' voor de klim over de diagonalen B en F (de Jacob Cremerstraat en Staringstraat). Het tracé van de Sloetstraat hield het midden tussen boerderij de Tonnenberg, die bleef bestaan en de "Naburige Terreinen", moesland van groenteboer Schaap, dat niet te koop was. Aan beide zijden van de Sloetstraat was juist genoeg ruimte voor verkoopbare percelen.

C en CC zijn parallelle woonstraten die het westkwadrant in bouwblokken verdelen. De aanduiding CC, voor de latere Verhuellstraat, doet vermoeden dat deze straat pas in een laat stadium van het ontwerp is toegevoegd. Het onbekende oorspronkelijke plan bevatte hier mogelijk een groot bouwblok met binnenterrein, bestemd voor een school. In de gesprekken met Tellegen was misschien duidelijk geworden dat de gemeente niet voelde voor een school op die plek of niet wilde wachten tot grond in de tweede fase beschikbaar kwam. School XVII, de tegenwoordige Jan Ligthartschool, zou al in 1897 verrijzen op de hoek Sloetstraat-Van Slichtenhorststraat.

Drie soorten kopers

Onder de kopers van bouwterreinen waren drie groepen te onderscheiden: aannemers, beleggers en eigenaar-bewoners. De meeste grond ging naar aannemers. Zij kochten vaak een veelvoud aan percelen en bouwden daar een rijtje identieke woningen op. Daarvoor sloten zij een lening bij de bank. Zij bouwden op risico in de hoop direct na voltooiing de woningen te kunnen verhuren of met winst te verkopen aan een belegger. Onder de ontwikkelende aannemers vinden we metselaars als Sellen, Rorijs, Gerritsen en Langelaar, de

behangen van Zeven en talloze timmerlieden onder wie Gieben, Jansen, Bolder, Hagen, Geerlings, Eeninkwinkel en De Kinkelder. Scheefer, een smid van beroep, begaf zich pas na zijn loopbaan als chef-machinist in de projectontwikkeling. Hij is de stichter van het bouwblok aan de oostkant van het Graaf Ottoplein, waarover verderop meer.

Onder de beleggers waren grote maatschappijen maar ook particulieren, meestal renteniers of middenstanders die hun kapitaal investeerden in woningen voor de verhuur. Er waren twee typen: ontwikkelende beleggers en huizen-opkopers. De ontwikkelende belegger kocht zelf grond van de ABM, liet daarop huizen bouwen en bood ze te huur aan. De huizenopkoper liet al dat werk over aan een aannemer en kocht direct van de bouwer of via een veiling een kant-en-klaar huis in verhuurde staat.

In de eerste fase van de Graaf Ottobuurt treffen we onder de ontwikkelende beleggers veel middenstanders zoals zuivelhandelaar Wormgoor uit de Koningstraat, de hoefsmeden Houx, van Wiggen en de Wilde, schoenmaker Oderkerk van de Hommelstraat, vishandelaar Kriek uit de Wielakkerstraat en groenteboer en varkensslachter Broens van Sint Marten. Ook voormalige landbouwers als Wigman, Valen en Derksen ontwikkelden zelf huurwoningen. De N.V. Nationaal Grondbezit was (is) een typische huizenopkoper, tegenwoordig zouden we zeggen een

Boven aan de Graaf Lodewijkstraat was al gebouwd toen in 1900 werd besloten het profiel van de straat te verrijken met bomen en voortuinen. Vandaar de verspringing van de gevellijn. (Gelders Archief 1501-4-3940)

institutionele belegger, die in de Graaf Ottobuurt tientallen woningen verhuurde. Vanaf 1920 begon deze belegger zijn bezit in de buurt uit te ponden.

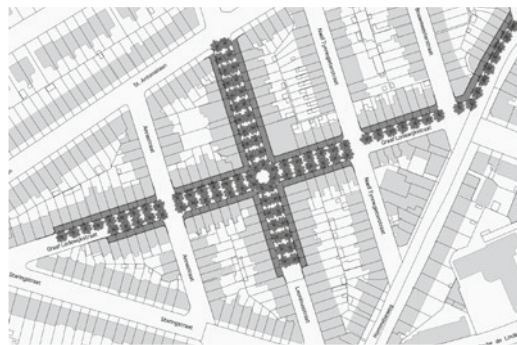
Tenslotte waren er de eigenaar-bewoners. Zij kochten een enkel perceel van de ABM, lieten een aannemer een beneden- en bovenhuis bouwen en gingen in een daarvan zelf wonen. De andere helft verhuurden ze. In het begin van de 20^e eeuw bestond de Graaf Ottobuurt voor het merendeel uit huurwoningen. Tegen het einde van de eeuw was dat beeld omgekeerd. De meeste dubbele huizen waren in appartementen gesplitst en afzonderlijk verkocht. Ze worden nu veelal bewoond door hun eigenaar.

Tussentijdse planwijziging, 1900

In november 1900 verzocht de ABM de gemeente akkoord te gaan met een planwijziging in het oostelijke kwadrant. De ontwikkelaars wilden de Leoninus- en Graaf Lodewijkstraat, voor zover nog niet bebouwd, graag met bomen beplanten. Was het de aanblik van de armoedige huisjes aan de overkant van de Hommelseweg die de ontwikkelaars deed vrezen voor stagnatie van de grondverkoop aan hun eigen kant of volgden zij een duidelijke trend in de markt? Hadden zij gemerkt dat woningen aan een bomenlaan gemakkelijker van de hand gingen dan in een gewone straat? De lommerrijke Antonielaan was weliswaar lang, maar hij lag excentrisch en het was de enige bomenlaan van het oostelijk plandeel. Voor de balans in het aanbod zou het goed zijn als er meer van zulke straten waren. De Leoninus- en Graaf Lodewijkstraat vormden in de oostbuurt een centraal assenkruis. Als bomenlaan zouden ze de hele buurt ophalen.

De gemeente stemde in met het idee onder voorwaarde dat langs beide straten voortuinen van vier meter met ijzeren hek werden aangelegd. Ze kregen dus het profiel van de diagonalen. Hetzelfde profiel werd van toepassing verklaard op de nog te verbreden Hommelseweg ten noorden van de Graaf Lodewijkstraat.¹⁰ De planwijziging betekende ruim een verdubbeling van het aantal groene percelen in de oostbuurt. De

ABM kon het vervolg van de kavelverkoop weer met vertrouwen tegemoet zien. Sinds de start in 1895 had men de helft van het plan verkocht. Voor de tweede helft zou men tien jaar nodig hebben. Voor een deel van deze straten kwam het besluit te laat. Het benedeneinde van de Leoninusstraat en de beide einden van de Graaf Lodewijkstraat waren al gebouwd of in aanbouw. Daarom beginnen de voortuinen en bomenrijen hier pas een eindweegs in de straat.

Planwijziging 1900, bomen en voortuinen langs de Graaf Lodewijkstraat, Leoninusstraat en Hommelseweg. (tekening door de auteur)

Pronkstuk

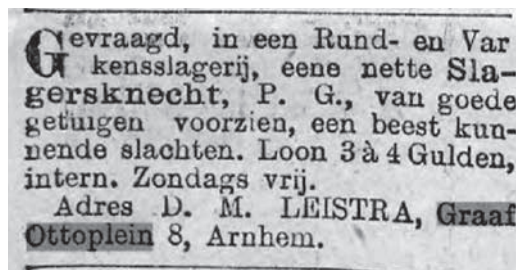
De eerste bebouwing van het Graaf Ottoplein verrees aan de oostkant. Wie dit woningblok aandachtig bekijkt ontdekt, ook nu nog, duidelijke architectonische samenhang tussen de verschillende woningen, een samenhang die zelfs reikt tot om de hoeken. Dat is het bewijs van een ontwerpende hand. Als er één ontwerper was dan moet er ook sprake zijn geweest van één opdrachtgever, die dit omvangrijke project regisseerde. Navorsing in het kadaster werpt licht op de zaak. Tussen 1899 en 1902 verwierf Jan Andries Scheefer stapsgewijs 1266 m² bouwterrein aan het Graaf Ottoplein,¹¹ waarmee hij zich verzekerde van 20 meter front aan de Graaf Lodewijkstraat, 30 meter aan het plein en 40 meter aan de St. Antonielaan. Hij zou de grond in drie fasen bebouwen met in totaal 18 beneden- en bovenwoningen en twee winkels op de hoek. Het ontwerp was waarschijnlijk van zijn zoon Adriaan, een architect, die tevens optrad als agent van de Oranje Nassau Hypotheekbank.

Bouwblok Graaf Ottoplein, in drie fasen gerealiseerd door J.A. Scheefer en zoon. (tekening door de auteur)

Adriaan Scheefer maakte als een der eersten gebruik van de mogelijkheden van de nieuwe gekleurde kalkzandsteen. Zijn gevelontwerp voor het Graaf Ottoplein was een waar kunststukje. Hoewel het hellend terrein de symmetrie van de pleingevel onder druk zette, wist de architect toch de samenhang te bewaren. Het bouwblok ademde nog de geest van de negentiende eeuw in zijn hang naar decorum, maar het was frivoler dan de deftige gevels aan de Apeldoornseweg en een flinke stap weg van de conventionele speklagenarchitectuur van de Sloetstraat en Jacob Cremerstraat. De architect had voor zijn ornamenten de stucadoor niet meer nodig, de metselaar des te meer. De woonverdiepingen hadden grote ramen en balkons. Daarop verhief zich een bovenbouw van elkaar overspannende en steeds verder uitkragende rondboogvormen. Elk huis kreeg zijn eigen bekroning in de vorm van een schermgevel met gekartelde rand. Boogranden, boogvelden, muurvlakken en gootlijsten waren opgewerkt met kleurige stenen. Zelfs de dakpannen waren in kleurpatronen gelegd.

Scheefer bracht de panden in verhuurde staat op de markt. Op de hoeken waren bakker Gooiker (katholiek) en slager Leistra (protestant) gevestigd. De twee rechter panden met de bakkerij bood hij in juli 1900 ter veiling aan. Voor het hoekpand vroeg hij f 6676, voor het andere f 5686, twaalf maal de jaarhuur, maar het kwam niet tot koop.

Advertentie voor een nette protestantse slagersknecht bij D. M. Leistra. (Het nieuws van den dag Kleine Courant, 08-04-1907 delfber.nl)

In 1903 verkocht hij het hoekpand aan de bakker. Deze breidde zijn bedrijf en woning uit naar de achterplaats en dreef de bakkerij tot 1935. De pleinwand van vijf huizen was zonder twijfel het fraaiste complex van de buurt. Scheefer heeft het nog enkele jaren in voltooide staat gezien. In 1905 overleed hij, 68 jaar oud. Zijn zoon was nog maar 49 toen hij in 1914 overleed. Als de gevels in de loop van de jaren niet zo waren verminkt, was hun nalatenschap aan het Graaf Ottoplein waarschijnlijk een rijksmonument geworden.

Advertentie voor een rooms-katholieke bakkersknecht. (Het Centrum 30-07-1910 delfber.nl)

Over de auteur

De auteur is in het vorige nummer van AHT aan u voorgesteld.

Noten

1. Wim Lavooij, *Twee eeuwen bouwen aan Arnhem, de stedenbouwkundige ontwikkeling van de stad*, Zutphen 1990, p. 66-68.
2. Dit artikel is een vervolg op mijn vorige artikel, zie Ad Habets, 'De Tonnenberg, van bouwland tot bouwterrein', in AHT sept. 2016, 206-213.
3. Cornelis Martinus Georgius Nieraad, geboren 14-12-1847 te Arnhem, overleden 8-11-1925 te Rhenen. Gerlach Jan van Gendt, geboren 16-11-1838 te Alkmaar, overleden 28-2-1921 te Arnhem.

De oostwand van het Graaf Ottoplein op een zaterdag omstreeks 1910 (Gelders Archief 1501-04-3947)

4. Dit zogenaamde Etypark besloeg het gebied tussen Pels Rijckenstraat en Burgemeester Weertsstraat
5. Oprichtingsdatum 23 oktober 1894, gepubliceerd in de Staatscourant van 12 januari 1895. Maatschappelijk kapitaal: honderd aandelen van 250 gulden. Aandeelhouders waren Anton Borret, zonder beroep te Arnhem, 30 aandelen; mr. Dirk van Houten, advocaat en procureur te Den Haag, 15 aandelen; Simon Korteweg te Den Haag, hoofdbestuurslid Hollandsche maatschappij van Landbouw, 15 aandelen; Eduard Penn, bankier te Den Haag, 15 aandelen, mede handelend namens Lambert de Ram, industrieel en Tweede Kamerlid; Gerlach Jan van Gendt en Cornelis Nieraad, beiden 5 aandelen. De eerste vijf personen vormden de raad van Commissarissen, de beide architecten werden benoemd tot directeur.
6. Hoe jammer is het dat bijna al deze zichtlijnen vanaf het Graaf Ottoplein tegenwoordig door nutsgebouwtjes worden belemmerd: gaskast, transformatorhuis, bushok, vuilcontainers, elke straat heeft zijn eigen zichtblokkade
7. Verslag van de vergadering van de gemeenteraad van 23 maart 1895, GldA 2192, inv. 119, p. 218
8. In de raadsvergadering van 8 januari 1898 werden de overige straatnamen vastgesteld. Zij memoreren de juist overleden schrijver en tekenaar Alexander Verhuell (1822-1897) die zijn hele bezit aan de gemeente Arnhem had nagelaten (CC), de geschiedschrijver en rechtsgeleerde Arend van Slichtenhorst (E) (†1657), graaf Otto (Otto II van Gelre, 1229-1271), die Arnhem in 1233 stadsrechten verleende, graaf Lodewijk (G) (Gunther van Nassau, 1575-1604), bewoner van een paleis op de Markt, het latere paleis van Justitie, de zestiende eeuwse kanselier van Gelderland Adriaan Nicolai (P) (1505/09-1568). De dwarsstraten van het oostelijk kwadrant werden vernoemd naar filantropen en filantropische instellingen: Naell Tynnegieter (L) (†1562), stichteres van een weduwenhuis in de Broerenstraat, Derck Bouwmeester (M), stichter van het Rooms-Katholiek Vrouwenhuis in de Koningstraat en Arend van Dortmondt (N) en Anna (J) van Gelder (†1748), oprichters van een tehuis voor weduwen van steen- en schrijnwerkers. De St. Peterlaan (D) en de St. Antonielaan (H) tenslotte zijn vernoemd naar middeleeuwse gasthuizen.
9. In de Naell Tynnegieterstraat 39-51 ligt een rij van zeven eengezinswoningen en ook het laatste blok van de Antonielaan heeft zo'n rijtje.
10. Verslag van de vergadering van de gemeenteraad van 3 dec. 1900, GldA 2192, inv. 124, p. 928.
11. Scheefter woonde op Sint Marten, Spaenstraat 31.